

شورای سیاستگذاری حوزه‌های علمیه خواهران
مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران
معاونت پژوهش

عنوان:

**بررسی دیدگاه حشو معانی در قرآن کریم با تأکید
بر (ذکر عام بعد از خاص، ذکر خاص بعد از عام،
اطناب کلام)**

استاد راهنما:

دکتر اکرم جعفری

نگارنده:

فاطمه امرایی

سال تدوین:

۱۴۰۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تصویر صور تجلسه دفاع

تحمیدیه

ستایش، ویژه‌ی ذات پاک پروردگاری است که به انسان قلم داد تا دانش را به نظم کشد، و سپاس بی‌پایان او را که توفیق به پایان رساندن این پژوهشِ ناچیز را عطا فرمود. درود بیکران بر رسول مهربانی‌ها، حضرت محمد مصطفی (ص)، که با نور هدایتش جهل را زدود، و بر خاندان پاکش، به‌ویژه مولی‌الموحدين امیرالمؤمنین علی (ع)، که باب دانش بی‌کران است.

نتیجه‌گیری

بر پایه این پژوهش، روشن شد تحلیل حشو معانی در قرآن -که عده‌ای بدان معتقد هستند- می‌تواند به درک عمیق‌تر و جامع‌تری از معانی آیات کمک کند و نشان دهد که چگونه ساختارهای زبانی و بلاغی می‌توانند به انتقال پیام‌های عمیق‌تر کمک کنند. کلام قرآن از جانب خداست و این گونه شبهات از ناحیه بشر نمی‌تواند تأثیری بر نظم لفظی و معنایی آن داشته باشد.

همچنین مشخص شد که همراهی انواع تکرار از جمله تکرار ادات، فاصله، عبارت، داستان، بیان بدیهیات، توضیح و بیان پس از ابهام، تتمیم، تکمیل، ایغال، تذلیل، اعتراض، اطناب و ایجاز و انواع آن با آیات قرآنی هدفمند است. اراده الهی از بکارگیری انواع صناعات بیانی و ادبی با مفهوم رسانی بیشتر به مخاطب همراه بوده که با بررسی ادبی و تفسیری این آیات، غرض از کاربست واژگان و عبارات و فواید بلاغی آنها مشخص شد.

قرآن کریم دارای فصاحت و بلاغت، دارای تناسب لفظی و معنایی، آیات آن مهم و اثر بخش، جایگزینی و جایگیری الفاظ و عبارات آن بنا به حکمت و با ارائه اصول و قواعد فصاحت و بلاغت، نقشی انکارناپذیر در اثبات اعجاز قرآن دارد. لذا در این پژوهش به صورت کاربردی گوشه‌ای از ریزبینی‌های کلام الهی در کار بست دقیق زبانی مشخص شد.

پیشنهادهات

با توجه به گستره ی نظری موجود، یافته‌ها و محدودیت‌های حاضر، می‌توان پیشنهادها و جهت گیری‌های پژوهشی زیر را ارائه نمود که فراهم کننده زمینه‌های پژوهشی کاربردی و جدید در موضوعات مرتبط با قرآن، بلاغت مورد استفاده قرار گیرد.

۱. مطالعه تطبیقی با متون ادبی دیگر

مقایسه شیوه‌های ذکر عام و خاص یا اطناب در قرآن با متون فصیح عربی جاهلی یا اشعار ادبی برای نشان دادن تمایزهای بلاغی قرآن.

۲. تدوین بانک داده بلاغی

ایجاد پایگاه داده شامل تمام موارد عام و خاص، اطناب و سایر صناعات ادبی قرآن به همراه تحلیل‌های بلاغی برای تسهیل پژوهش‌های آینده.

۳. تحلیل زبان شناختی

بررسی جنبه‌های زبان‌شناختی حشو معانی در قرآن و تحلیل ساختارهای زبانی مرتبط.

فهرست منابع

❖ قرآن کریم

۱. آبیاری، ابراهیم، *الموسوعة القرآنية*، ج ۹، مصر - قاهره: موسسه سجل العرب، ۱۴۰۵ ه.ق.
۲. آلوسی، محمد بن عبدالله، *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم*، لبنان - بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ه.ق.
۳. ابن ابی جامع، علی بن حسین، *الوجیز فی تفسیر القرآن العزیز*، ج ۱، قم: دار القرآن الکریم، ۱۴۱۳ ه.ق.
۴. ابن عاشور، محمد طاهر، *تفسیر التحریر و التنویر المعروف بتفسیر ابن عاشور*، ج ۳، لبنان - بیروت: موسسه التاریخ العربی، ۱۴۲۰ ه.ق.
۵. ابن فارس، احمد بن فارس، *معجم مقاییس اللغة*، با عبد السلام محمد هارون. قم: مکتب الإعلام الإسلامی، مرکز النشر، ۱۴۰۴.
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۱۴.
۷. ابن یعقوب مغربی، احمد بن محمد، *مواهب الفتح فی شرح تلخیص المفتاح*، ج ۱، بیروت - لبنان: دار الکتب العلمیه، بی تا.
۸. ابو حیان، محمد بن یوسف، *البحر المحیط فی التفسیر*، ج ۱، لبنان - بیروت: دارالفکر، ۱۴۲۰ ه.ق.
۹. امین شیرازی، احمد، *آئین بلاغت: شرح مختصر المعانی*، ج ۲، چ ۲، بی تا، بی جا، ۱۳۷۱.
۱۰. انصاری، زکریا بن محمد، *فتح الرحمن شرح ما یلتبس من القرآن*، چ ۱، لبنان - بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۴۲ ه.ق.
۱۱. بابتی، عزیزه فوال، *العجم المفصل فی النحو العربی*، ج ۱، بیروت - لبنان، دارالکتب العلمیه، بی تا.
۱۲. پروینی، خلیل، *تحلیل عناصر ادبی و هنری در داستان های قرآن*، تهران: فرهنگ گستر، ۱۳۷۹.
۱۳. جعفری، یعقوب، *سیری در علوم قرآن*، چاپ سوم، تهران: اسوه، ۱۳۸۲.
۱۴. ———، مقاله «آرایه های ادبی قرآن و جایگاه آنها در ترجمه»، ترجمان وحی، ش ۵، ۱۳۷۸ ش.
۱۵. حسین همدانی، محمد، *انوار درخشان در تفسیر قرآن*، ج ۱، تهران: لطفی، ۱۴۰۴ ه.ق.
۱۶. خطیب قزوینی، محمد بن عبد الرحمن، *الایضاح فی علوم البلاغیه*، المعانی و البیان و البدیع، چ ۲، بیروت - لبنان: دارالکتب العلمیه، بی تا.
۱۷. خلایه، محمد خلیل، *المصطلح البلاغی فی «معاهد التنصيص علی شواهد التلخیص» لعبد الرحیم العباسی*، اردب - اردن: عالم الکتب الحدیث، بی تا.
۱۸. درویش، محی الدین، *اعراب القرآن الکریم و بیانہ*، ج ۱، سوریه - حمص: الارشاد، ۱۴۱۵ ه.ق.
۱۹. دسوقی، محمد، *حاشیه الدسوقی علی مختصر المعانی*، ج ۲، بیروت - لبنان: المکتبه العصریه، بی تا.
۲۰. دهقانی فیروز آبادی، حامد، راد، علی، مقاله بررسی اشتهدادی دیدگاه وقوع حشو در قرآن کریم.
۲۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، خسروی - غلامرضا، *ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن*، ج ۱، چ ۲، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۴.
۲۲. ———، *مفردات الفاظ القرآن*، بیروت: دارالقلم، ۱۴۱۲ ه. ق.

۲۳. رضایی اصفهانی، محمدعلی، *درآمدی بر تفسیر علمی قرآن کریم*، تهران: اسوه، ۱۳۸۳.
۲۴. ———، *منطق تفسیر قرآن (۱)*، ج ۵، قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۸.
۲۵. زمخشری، محمود بن عمر، *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل*، ج ۱، لبنان- بیروت: دارالکتاب العربی، ۱۴۰۷ ه.ق.
۲۶. سبحانی تبریزی، جعفر، *اندیشه‌های جاوید*، قم: موسسه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۲.
۲۷. سیواسی، احمد بن محمود، *عیون التفاسیر*، لبنان- بیروت: دارصادر، ۱۴۲۷ ه.ق.
۲۸. سیوطی، جلال الدین، *ترجمه الاتقان فی علوم القرآن*، مترجم: سید محمد طیب حسینی دشتی، ج ۳، ۵، قم: انتشارات دانشکده اصول الدین، ۱۳۹۰.
۲۹. صدیق، حسین، *علوم قرآنی*، ج ۲، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۳.
۳۰. طالقانی، محمود، *پرتویی از قرآن*، چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۲.
۳۱. طباطبایی، سید محمدحسین، *ترجمه تفسیر المیزان*، مترجم: سید محمد باقر موسوی همدانی، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.
۳۲. طبرسی، فضل بن حسن، *ترجمه تفسیر جوامع الجامع*، مترجم: علی عبدالحمیدی، ج ۱، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۵.
۳۳. ———، *ترجمه تفسیر مجمع‌البیان*، مترجم: حسین نوری همدانی، ج ۱، تهران: فراهانی، بی تا.
۳۴. طبری، محمدبن جریر، *جامع البیان فی تفسیر القرآن (تفسیر الطبری)*، ج ۲۷، بیروت: دارالمعرفه، ۱۴۱۲.
۳۵. طیب حسینی، سید محمود، *درآمدی بر دانش مفردات*، ج ۱، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران، ۱۳۹۰.
۳۶. عسکری، حسن بن عبدالله، *الفروق فی اللغة*، با مؤسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، بیروت: دار الآفاق الجدیدة، ۱۴۰۰.
۳۷. عرفان، حسن، *ترجمه و شرح جواهر البلاغیه*، ج ۱، ۱۰، قم: بلاغت، ۱۸۸.
۳۸. فراء، یحیی بن زیاد، *معانی القرآن*، ج ۳، مصر- قاهره: الهیئه المصریه العامه الکتاب، ۱۹۸۰ حم.
۳۹. فلاحی قمی، محمد، *تاثیر علوم ادبی در فهم قرآن*، ج ۱، قم: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۹.
۴۰. قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، ج ۱، ۱۱، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳.
۴۱. قرشی، سید علی اکبر، *قاموس قرآن*، ج ۵، ۶، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
۴۲. کاشانی، فتح الله بن شکرالله، *تفسیر خلاصه المنهج الصادقین*، ج ۱، تهران: اسلامیه، ۱۳۶۳.
۴۳. کریم پور قرا ملکی، علی، مقاله تحلیل چالش‌های مترادف سازی در قرآن کریم.
۴۴. کمالی، سید علی، *قرآن ثقل اکبر*، ج ۱، قم: اسوه، ۱۳۷۲.
۴۵. محمدی، حمید، *آشنایی با علوم بلاغی*، ج ۷، قم: انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۶.
۴۶. مراغی، احمد مصطفی، *علوم البلاغیه، المعانی و البیان و البدیع*، ج ۴، بیروت- لبنان: دارالکتب العلمیه، بی تا.

۴۷. مطعنی، دکتر عبدالعظیم ابراهیم محمد، *ویژگی‌های بلاغی بیان قرآنی*، مترجم: دکتر سید حسین سیدی، تهران: سخن، ۱۳۸۸.
۴۸. مطلوب، احمد، *أسالیب بلاغیه الفصاحه البلاغیه المعانی*، کویت: وكالة المطبوعات، بی تا.
۴۹. _____، *معجم المصطلحات البلاغیه و تطورها*، بیروت-لبنان: مکتبه لبنان ناشرون، بی تا.
۵۰. مظفر، علامه محمدرضا، *اصول فقه*، چ ۴، قم: انتشارات دارالفکر، ۱۳۹۲.
۵۱. معرفت، محمدهادی، *التمهید فی علوم القرآن*، ج ۵.
۵۲. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، تهران: دار الکتب اسلامی، ۱۳۷۴.
۵۳. نجفی، سید رضا، مقاله بلاغت حذف و ایجاز و رابطه آن با مجاز.
۵۴. هاشمی، احمد، *ترجمه و شرح جواهر البلاغیه*، مترجم: حسن عرفان، ج ۱، چ ۱۰، قم: بلاغت، ۱۳۸۸.